

До спеціалізованої вченої ради
Д 41.086.03 у Національному університеті
«Одеська юридична академія»
65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога 23

В І Д Г У К

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора,

Заслуженого юриста України

Кізлової Олени Сергіївни на дисертаційне дослідження

Дихти Наталії Миколаївни на тему:

**«Договір доручення за римським приватним правом та його рецепція
у сучасному цивільному законодавстві України»**

**подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;**

міжнародне приватне право «081» Право

**подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (кандидата
юридичних наук)**

Актуальність теми. Тема дисертації, яка представлена на захист є досить актуальною та цікавою з наукової і практичної точок зору, що підтверджується певними обставинами. По перше, це одна з тем, яка є класичною темою одеської наукової школи приватного права під керівництвом професора Є.О. Харитонова, яка представлена цілим поколінням дослідників інститутів римського приватного права. Початок ХХІ ст. ознаменувався цілим рядом наукових робіт, присвяченим питанням рецепції римського права та його впливу на чинне цивільне право України. Крім того, дослідження інститутів римського приватного права та їх рецепція у сучасне цивільне право є основоположним для вивчення цивільного права та суміжних галузей права.

По друге, для правових систем європейського типу, до якого належить і українське право, римське право має особливу філософську, історичну і культурну значущість: значна кількість рис загальної правової традиції, питома

частка правових інститутів і сукупність юридичних категорій сучасних європейських правових систем безпосередньо беруть свій початок у римському праві, продовжують жити у прямо запозиченому або переломленому через національну традицію вигляді. Актуальність інститутів римського приватного права для сучасних юристів та сучасної науки важко переоцінити. Про «корисність» вивчення римського права майбутніми юристами сказано багато. Юристи Стародавнього Риму створили науку римського права, яка є авторитетною й нині. Це була перша юридична наука з нормами світського права, саме тому римо-античну правову спадщину активно використовували впродовж багатьох століть. Актуальною вона є і в умовах сьогодення, оскільки ідеї та норми римського права прямо й опосередковано впливали і впливають на формування європейської культури та розвиток національних законодавств, особливо в умовах прагнення нашої країни до входження у ЄС та проведення адаптації національного законодавства до законодавства ЄС.

Такий самий науковий інтерес викликає дослідження на рівні дисертації договору доручення – одного із досить поширених посередницьких договорів, який був розроблений юристами стародавнього Риму та поступово, хоча й опосередковано, реципований у національне законодавство. Так, вже в римському класичному праві сформувалось досить чітке уявлення про представництво як сукупності засобів, призначених допомогти одній стороні реалізувати і захистити свої права за допомогою дій інших осіб, що і на сьогодні є вельми актуальним.

Актуальність дослідження договору доручення також визначається активним його використанням у сучасних цивільно-правових відносинах і широким спектром застосування, а також посилюється тим, що до останнього часу договір доручення у вітчизняній цивілістиці майже не досліджувався. В науці цивільного права України розгляд договору доручення здійснювався, як правило, на рівні наукових статей. Так, потребують аналізу питання визначення поняття договору доручення, його сутності, ознак та місця в системі договірних зобов'язань, співвідношення із законодавчо закріпленими відносинами представництва, а також суміжними договірними конструкціями.

Вищезазначене й зумовило необхідність дослідження договору доручення, його рецепції, досвіду правового регулювання в інших країнах, а також визначення відповідності норм чинного законодавства України нагальним потребам правозастосовної практики.

Тому, вважаємо, що дисертаційне дослідження Дихти Наталії Миколаївни на тему: «Договір доручення за римським приватним правом та його рецепція у сучасному цивільному законодавстві України» є перспективним і актуальним напрямом наукових розвідок, яке сприятиме формуванню тенденцій розвитку цього правового інституту, а звернення автора до означеної теми є своєчасним і практично необхідним.

Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Одеської національної юридичної академії «Традиції та новації у сучасному цивільному праві України» на 2006 – 2010 роки як складової плану науково-дослідної роботи Одеської національної юридичної академії «Традиції і новації у сучасній українській державності і правовому житті» на 2006-2010 роки (державний реєстраційний номер 0106U004970), плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації, їх достовірності й новизни. У представлений роботі авторці вдалося розробити та

сформулювати низку наукових положень та висновків, які відповідають критерію наукової новизни і, в сукупності, вирішують виявлену конкретну наукову проблему, яка полягає в з'ясуванні поняття, змісту і характерних ознак договору доручення за римським приватним правом та цивільним законодавством України, визначення характеру та ступеню рецепції римських правових ідей стосовно застосування цього договору у цивільному законодавстві України, а також формулювання пропозицій щодо удосконалення правового регулювання договору доручення за чинним ЦК України.

Всі основні результати наукового дослідження Н.М. Дихти, сформульовані висновки і рекомендації є в достатній мірі обґрунтованими, об'єктивними і достовірними, внаслідок кваліфікованого оперування теоретико-методологічним інструментарієм, залученням значного масиву положень чинного законодавства та судової практики. Наукові висновки, сформовані автором, ґрунтуються на концептуальних підходах українських та зарубіжних науковців щодо досліджуваної тематики, національного та міжнародного законодавства, матеріалах відповідної судової практики.

Слід зазначити, що відповідно до вимог, об'єкт і предмет рецензованої дисертації як категорії наукового процесу, дійсно співвідносяться між собою як загальне та часткове.

Представлене дослідження містить всебічний і аргументований підхід до вирішення таких наукових завдань, як надання характеристики формування, змісту та характерних рис договору доручення (*mandatum*) в римському приватному праві; визначення особливостей рецепції положень римського приватного права щодо договору доручення західноєвропейськими системами приватного права; розгляд регулювання відносин доручення у сучасному цивільному законодавстві України та визначення характеру (типу, виду, форми) рецепції у ньому положень римського приватного права щодо договору доручення тощо.

Слід зазначити, що робота містить всебічний та цілісний підхід до розв'язання поставлених проблем.

Теоретико-методологічний арсенал дисертаційного дослідження зумовлений метою та особливостями явища, що розглядається, об'єктом та предметом дослідження. Аналіз змісту роботи, її висновків та пропозицій дозволив переконатися, що задекларований автором широкий спектр сучасних філософських, загальнонаукових і спеціальних методів пізнання правових процесів та явищ, що обрані відповідно до мети та завдань дослідження (зокрема, історико-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, ретроспективний і перспективний методи) дійсно творчо та конструктивно були використані під час зазначеного дослідження.

Ознайомлення з дисертацією та її авторефератом дає підстави стверджувати, що представлена робота містить основні, необхідні для такого дослідження компоненти – критичний аналіз досягнень попередніх дослідників цієї та суміжних проблем, увагу до зарубіжного досвіду, належну апробацію результатів дослідження.

Відзначаючи новизну основних положень дисертації, слід зазначити, що наукова новизна виявляється в тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням договору доручення за римським приватним правом та його рецепції у сучасному цивільному законодавстві України. Так, до наукової новизни відносяться положення про те, що основні положення договору доручення були сформульовані в римському приватному праві та були опосередковано рециповані в процесі історичного розвитку цивільного права в формі вторинної рецепції. Авторкою вперше доведено, що конструкція договору доручення, будучи реципованою з римського приватного права, стала основою для формування агентського договору в країнах прецедентного права.

Авторкою вперше обґрунтовано, що головною ідеєю конструкції договору доручення в римському приватному праві було вчинення дій в інтересах іншої особи. І як зазначає дисертантка, ця ідея залишилась незмінною до теперішнього часу. Цікавим є положення новизни про те, що економічні потреби цивільного обігу об'єктивно зумовили виникнення проблематики відповідальності за дії представника перед третіми особами, яка вирішувалась в

рамках національних законодавств диференційовано з урахуванням судової практики шляхом визначення випадків відповідальності представника за перевищення меж його повноважень та встановлення меж відповідальності довірителя за дії представника, які були здійснені з перевищенням повноважень та інші положення, що були вдосконалені та дістали подальшого розвитку у представленій дисертації.

Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані Н.М. Дихтою у дисертації, в тому числі й ті, що віднесені до наукової новизни, мають відповідний рівень обґрунтованості. Науковий апарат рецензованої дисертації та автореферату є достатньо високим, матеріал викладений чітко, доступно, юридично грамотно і послідовно. Цього вдалося досягти шляхом аналізу робіт вітчизняних та зарубіжних вчених, чинного законодавства України та зарубіжних країн. У процесі викладення матеріалу авторкою використана вагома частина вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з теми, що досліджувалася, проаналізована судова практика з досліджуваної теми (всього 276 джерел). Увесь зміст дисертації підтверджує те, що мета дослідження у ході її виконання повною мірою досягнута.

Запропонована структура дисертації є досить обґрунтованою і логічно побудованою. Дисертаційна робота відзначається системним підходом до предмету дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на 11 підрозділів, кожен з яких присвячений договору доручення у відповідній частині. Наприкінці роботи зроблені узагальнюючі висновки, наведено список використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 208 сторінок, з яких основний зміст - 180 сторінок.

Структура дисертації повністю відповідає завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми та вирішити завдання, поставлені дисертанткою при написанні роботи.

У Вступі обґрунтовується актуальність дисертаційного дослідження, визначаються зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, мета, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, висвітлюються наукова

новизна та практичне значення одержаних результатів, зазначається про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

Подальша структура дослідження викладена наступним чином: Перший розділ «Огляд літератури та вибір напрямків дослідження» складається з двох підрозділів, присвячених розгляду основних етапів розвитку наукової думки про договір доручення за римським правом та у цивільному законодавстві України, визначенню напрямків дисертаційного дослідження, його методології. Підсумовуючи огляд літератури за проблематикою дисертаційного дослідження і характеризуючи ступінь вивчення договору доручення та його рецесії у вітчизняній цивілістичній науці, авторка робить висновок про відсутність спеціальних досліджень, виконаних у контексті рецесії римського приватного права та на її методологічній основі, а також про недостатній рівень вивчення питань щодо формування, становлення, застосування договору доручення.

Другий розділ «Договір доручення в римському приватному праві» складається з трьох підрозділів, у яких розглядаються договір доручення в римському приватному праві, його рецесія у французькому, німецькому та англійському праві, а також у російському дореволюційному і радянському цивільному законодавстві. У розділі містяться положення розвитку теорії представництва, які вплинули на подальший розвиток доручення як договірної конструкції, які мають корисний для науки цивільного права характер. Так, дисертантка встановлює, що предметом доручення в римському праві могли бути дії як юридичного (здійснення угод, виконання процесуальних дій), так і фізичного характеру (в джерелах надаються приклади безоплатної починки одягу тощо (J.3.26.13)). Але договір доручення частіше укладався на предмет вчинення саме юридичних дій – правочинів, виконання процесуальних дій тощо (стор. 54 роботи).

Наприклад, авторкою встановлено, що протягом розвитку римського права в ньому поступово формувалися два види представництва, які відрізнялися за своїм характером: обов'язкове представництво, що виникало незалежно від бажання сторін і не залежало від їхньої волі, і добровільне, яке встановлювалося на підставі угоди сторін (стор. 62 роботи).

Третій розділ «Договір доручення у цивільному праві України» складається з трьох підрозділів та присвячений визначенню поняття та предмету договору доручення, дослідженню його змісту, сторін, співвідношення з іншими суміжними договорами. Так, у цьому Розділі авторка досліджує актуальне питання предмету договору доручення, яке має як теоретичне, так, і здебільшого, практичне значення. Розглянувши існуючі точки зору вчених на проблему, авторка приєднується до доцільності включення до предмету договору доручення окрім юридичних, також і фактичних дій (стор.100 роботи).

Також, корисним з наукової точки зору видається параграф 3.3 цього Розділу, в якому авторка розглядає співвідношення договору доручення із суміжними договорами (договором комісії, агентським договором, договором довірчого управління майном).

Четвертий розділ «Укладання, зміна та припинення договору доручення» складається з трьох підрозділів, присвячених аналізу порядку укладання, зміни, виконання та припинення договору доручення, а також відповідальності сторін за порушення умов цього договору.

Таким чином, можна відзначити логічний поступальний виклад матеріалу та взаємозв'язок окремих розділів та підрозділів наукової праці. Дисертантка послідовно виклала матеріал, в основному правильно співвідносячи загальні та спеціальні питання, здійснивши полеміку з іншими дослідниками відповідної проблематики, дотримуючись при цьому усталених принципів етики наукових дискусій.

Висновки по тексту та узагальнюючі висновки є науково обґрунтованими, підкріплені практичним втіленням. Це дає підстави стверджувати, що положення наукової новизни, які сформульовано в результаті проведеного дослідження, заслуговують на підтримку, вони є належно обґрунтованими та достовірними, що засвідчує відповідність результатів дослідження рівню кандидатської дисертації.

Дисертаційна робота Н.М. Дихти написана грамотно, сприймається легко і викликає зацікавленість.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі – для подальших наукових розвідок у галузі римського приватного права, його рецепції, фидуціарних відносин та договірного права України;

правотворчій діяльності – для вдосконалення актів цивільного законодавства України в частині регламентації договору доручення та низки положень договірного права;

правозастосовній діяльності – для забезпечення єдності розуміння і правильного застосування норм, які регулюють відносини щодо виникнення цивільних прав та обов'язків за договором доручення;

навчальному процесі – при викладанні курсів «Основи римського права», «Цивільне право України», «Порівняльне цивільне право», а також підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів із зазначених дисциплін.

Повнота викладу основних положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях. Основні теоретичні положення, наукові висновки та практичні рекомендації, які містяться в дисертації, відображені у 8 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні, а також у 7 тезах доповідей на наукових, науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів.

Дискусійні положення дисертаційного дослідження. Разом із тим, поряд із зазначеними позитивними моментами, які характеризують роботу, можна зробити зауваження щодо змісту дисертації, які мають бути обговорені під час публічного захисту і враховані автором у її подальших наукових дослідженнях, підготовці монографічного дослідження.

У цілому, позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Н.М. Дихти, необхідно зазначити, що їй притаманні певні дискусійні моменти, окремі питання вимагають додаткової аргументації. Їх критика зводиться до наступного:

1. Незважаючи на виділення автором окремо методологічних засад проведеного ним дослідження та окремого обґрунтування вибору напрямків дослідження (п.1.2. дисертації) залишаються нерозкритими причини, з яких автор в одних випадках досліджує, як він стверджує, право (наприклад, п.2.2., Розділ III дисертації), а в інших - законодавство (наприклад, підрозділ 2.3 роботи). Проте, фактично у всіх випадках автор аналізує законодавство, звертаючись при цьому до відповідної національної доктрини.
2. На нашу думку, не досить коректним та позитивним у науковому сенсі виглядає параграф 2.3 Розділу 2, який присвячений дослідженню рецепції договору доручення в російському дореволюційному та радянському цивільному законодавстві. Не зважаючи на те, що, напевно, рецепція в російському дореволюційному та радянському цивільному законодавстві відбувалась, але, на наш погляд, дослідження цього питання не має викликати такої уваги та такого обсягу. Можливо, це питання повинно було розглядатись у межах окремих підрозділів, але не виокремлювати його дослідження в окремий підрозділ. Окрім того, у зв'язку з цим, виникає питання, чому дисертантка не досліджувала питання рецепції договору доручення у пам'ятках національного законодавства, які діяли на інших територіях України (Руська правда, Литовський Статут 1558 року, в якому значна увага приділена договірному праву, Права за якими судиться малоросійський народ, в яких вплив римського права був очевидним, ще більшою мірою вплив ідей та рішень римського приватного права простежується в «Зібранні малоросійських прав» 1807 року, Цивільний кодекс Східної Галіції та інших документах).
3. Розглядаючи у параграфі 3.1 поняття предмету договору доручення авторка обійшла увагою дискусійне питання щодо поняття повноважень представника. Як відомо, основним у відносинах представництва є довірчий характер між довірцем та повіреним, тому закон встановлює обов'язок повіреного діяти в інтересах довірителя (ст.237-238, 1004 ЦК України), у зв'язку з чим виникає необхідність чіткого встановлення кола цих дій. Крім того, з повноваженнями повіреного закон пов'язує такі правові наслідки, як дії представника без повноважень або з

перевищенням повноважень, а також відмова повіреного від здійснення повноважень. Тому, на наш погляд, цьому питанню слід було б приділити більше уваги.

4. Ще одним дискусійним питанням, якому авторка не приділила уваги, є питання співвідношення договору доручення та довіреності. У застосуванні цих категорій на практиці виникають певні колізії у зв'язку з неоднаковим закріпленням у законодавстві понять «довіреність», «доручення» та «договір доручення» (наприклад ГК України, закон України «Про нотаріат», у науковій літературі), тому, на наш погляд, слід на теоретичному рівні запропонувати вирішення існуючих законодавчих непорозумінь.
5. Досліджуючи припинення договору доручення авторка звертає увагу на особливість відмови від договору. При цьому вказує, що така спеціальна підстава припинення договору доручення як одностороння немотивована відмова від договору є винятком передбаченим в законі. Це виключення, на думку здобувачки, відрізняє доручення від більшості договорів. Також авторка зазначає, що мотиви, які спонукають контрагентів до припинення договірних відносин, можуть бути різноманітні і носити будь-який характер (правовий, економічний тощо). На думку авторки, головне в цьому випадку наявність мотиву припинення договору, а не його характер, що визначається суб'єктивним персональним сприйняттям довірителя або повіреного (стор. 171 роботи). Між тим, регламентуючи припинення будь-якого договору законодавець оперує поняттям підстава припинення, а не мотив, таким чином, виключаючи категорію мотиву з правового поля, коли йдеться саме про припинення договору доручення. При цьому звертає на себе увагу з одного боку вказівка здобувачки на немотивованість відмови від договору доручення, а з іншого – на необхідність наявності мотиву для відмови.

Проте, висловлені зауваження не торкаються концептуальних положень дисертаційного дослідження, стосуються переважно дискусійних проблем і не

впливають на загальну позитивну оцінку роботи та на її наукову та практичну цінність.

Зміст автореферату відповідає змісту дисертації та в повному обсязі розкриває її зміст, відповідає вимогам, що висуваються до авторефератів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

За предметом дослідження обрана тема дисертації **«Договір доручення за римським приватним правом та його рецепція у сучасному цивільному законодавстві України»** цілком відповідає проблематиці дисертаційних досліджень зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Дисертація відповідає вимогам п.9,11,12 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор – Наталія Миколаївна Дихта – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України,

завідувач кафедри цивільного

та господарського права і процесу МГУ

Кізлова О.С.

Підпис завідувача
ректора Міжнародного
гуманітарного університету
професор

Г. Кратковський